

УДК 327::911.3(5-191.2):341.232.1(5)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6532020.10>

Оригинални научни рад

Марко Вигњевих*

Факултет политичких наука, Београд

ШАНГАЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА САРАДЊУ – РАВНОТЕЖА У ГЕОПОЛИТИЦИ ЦЕНТРАЛНЕ АЗИЈЕ

Сажетак

Азија је регион појачаног међудржавног надметања за утицај и стратешку доминацију. Циљ овог рада је испитивање равнотеже у геополитици Централне Азије (ЦА) кроз регионални мултилатерални формат *Шангајске организације за сарадњу* (ШОС). Испитивање започиње дескрипцијом саме геополитике ЦА узимањем у обзир свих релевантних фактора – историјског контекста, физичко-географских предности, богатства енергетских ресурса и опште безбедносне ситуације. Посебан део тога је питање значаја ЦА у спољној политици регионалних и глобалних сила (НР Кина, Русија, Индија и САД) и њиховог надметања у овој области познатог као *Нова велика игра*. Наког тога, следи други део у ком се разматрају неке већ присутне билатералне тензије које *Нову велику игру* могу учинити безбедносно осетљивијом, као и општи контекст ШОС. У том општем контексту приказани су циљеви, принципи и поједина радна тела организације као прикладни механизми ШОС за успостављање равнотеже у

* vignjevicmarko90@gmail.com

геополитици ЦА. У коначном изводе се два важна закључка. Први је тај да је азијско међудржавно надметање најопсежније у ЦА јер је ова област средишња тачка у *геостратешком обручу* који чине Русија, НР Кина, Индија, Пакистан, Иран и Турска (не занемарујући при томе ни спољни фактор САД). Други закључак је да ШОС, са институционалним механизмима јачања безбедносне и економске сарадње између земаља чланица, представља најпогоднији и најсвеобухватнији модел равнотеже у сложеној геополитици ЦА.

Кључне речи: Шангајска организација за сарадњу, НР Кина, Русија, Индија, Централна Азија, геополитика, спољна политика, безбедност

ГЕОПОЛИТИКА ЦЕНТРАЛНЕ АЗИЈЕ

Међудржавне односе на азијском континенту поред свега покреће ривалитет у надметању за регионалну доминацију. Физичко-географски, економски и војни параметри снаге неких актера, чији се различити интереси и геостратешке концепције сусрећу у области Централне Азије (ЦА), намећу можда највећу потребу него било где да се ти интереси и концепције међусобно ускладе и уравнотеже. За сада, у укупном геополитичком контексту ЦА може доћи до судара али исто тако и до, што је са азијског и светског безбедносног становишта много важније, подударана регионалних тежњи.

Овај део света је у дугој историји међународних односа имао веома запажену улогу у увек присутној глобалној конкуренцији, из чега су настале поједине концепције кључне и за разумевање актуелних геостратешких кретања. Фактори који су ЦА највише одредили у том смислу, чинећи елементарни део њеног геополитичког контекста и данас, јесу предности физичко-географских својстава и богатство енергетских ресурса. У публикацији *Азијске развојне банке (Asian Development Bank)* под називом *Атлас природних ресурса Централне Азије (Central Asia Atlas of Natural Resources)* наводи се да „захваљујући

неизмерности сопствених енергетских ресурса, потенцијала за откривање нових, као и средишњој позицији између Европе и енергетски *гладне* Источне Азије, Централна Азија пружа многобројне развојне опције. Резерве угљоводоника, нарочито гаса, огромне су док значајни хидроенергетски капацитети и лежишта угља и уранијума представљају додатне изворе. Одлични режими ветра чине овај регион једним од најбољих у свету за развој ветроенергије а обилни сунчеви зраци нуде широку перспективу у погледу конвенционалне и термалне соларне енергије. Сви ови ресурси заједно могу да обезбеде самодовољност региону и учине га важним тржиштем за транспорт и продају енергената у будућности“ (Asian Development Bank [ADB] 2010). *Азијска развојна банка* сагледава предности укупних економских прилика и указује на извоз енергената захваљујући ком су земље ЦА успеле да остваре индустријски раст. „Казахстан, Туркменистан и Узбекистан извозе нафту и природан гас (такође и у течном стању) а Киргистан и Таџикистан поседују значајне хидроенергетске ресурсе који би могли да се пласирају на тржиште електричне енергије и извезу у Авганистан, НР Кину, Иран, Пакистан и Руску Федерацију“ (ADB 2010).

Захватајући простор који повезује Европу и Блиски исток са Јужном, Југоисточном и Источном Азијом (Далеки исток), ЦА је, како је већ оцењено, одувек била веома важан геостратешки вектор. То је терен на коме се одвијало једно од највећих глобалних ривалстава у историји - надметање Русије и Велике Британије (ВБ) у Азији шездесетих година XIX века, фигуративно преточено у парадигму *Велике игре* (*Great Game*). ЦА се нашла у освајачком фокусу тадашње царске Русије оног тренутка када је започело напредовање ВБ од Индије према северу, што је у тим регионалним походима коначно довело до претварања Авганистана у тампон-зону између њихових империјалних посета. Ширећи временом регионалне домете и до североисточне кинеске провинције Манџурије, *Велика игра* показала је и додатно утврдила тезу да целокупну историју међудржавних односа прожима ривалитет између поморских и копнених сила. Главно обележје или циљ тог ривалства није пуко успостављање контроле над неком територијом већ заузимање повољних стратешких тачака што се јасно

показало и у датом случају *Велике игре*. Природно руковођена потребом да заштити своју тадашњу глобалну супрематију, ВБ (поморска сила) настојала је да спречи Русију (континентална сила) у њеној константној геостратешкој тежњи да изађе на *топла мора* и тако се афирмише и као поморска сила. (Авијуски 2009). Општи принцип надметања на релацији поморско-континентално, уз конкретан пример руско-британског односа у *Великој игри*, инспирисали су неке касније геостратега у 20. веку да формулишу своје концепте чија ће суштина бити важна и за разумевање садашњих мултицентричних кретања. У свему томе геополитика ЦА је незаобилазна па се са сигурношћу може рећи да добија на свом значају нарочито ако се ти концепти посматрају из перспективе савремених међународних односа.

Полазећи од руско-британског односа у *Великој игри*, британски географ Халфорд Макиндер (1861-1947) формулисао је важан геостратешки концепт почетком 20. века. Макиндер је издвојио британској морнарици недоступну стратешку зону која се налази у срцу Евроазије (*Срце света - Heartland*) и која својим највећим делом захвата Сибир и ЦА. Једини пут којим би ВБ могла да приступи тој зони води преко руских река које су пак током највећег дела године оковане ледом (Авијуски 2009). Макиндер је генерално заступао тезу да је цео свет сачињен од једног океана (*Светски океан*) и једног острва (*Светско острво*) које, окружено са свих страна тим океаном, обухвата копнену област Евроазије и Африке. Централни део тог копненог простора чини тзв. *Срце света* чије границе се протежу од Источносибирског мора и реке Печоре на северу па све до Каспијског и Бајкалског језера на југу. У односу на *Срце света* Макиндер даље дефинише области *унутрашњег* и *спољашњег полумесеца* као саставне делове *Светског континента*. *Унутрашњи полумесец*, наслањајући се на *Срце света*, простире се лучно преко територија ондашње Немачке, Аустроугарске, Отоманске империје и Кине. Затим следи *спољашњи полумесец* који чине ВБ, Канада, САД, Јужна Африка и Јапан. Британски географ сматрао је да је, на светском нивоу, *Срце света* од кључног геостратешког значаја из чега је у коначном извео закључак да „ко влада *Срцем света* влада *Светским острвом*; ко влада *Светским острвом* – влада читавим светом“ (Пророковић 2018). Геополитички

контекст ЦА окупирао је и пажњу Збигњева Бжежинског који је разматрао изазове светској доминацији САД након Хладног рата. Узимајући у обзир укупан значај Евроазије, Бжежински је запазио просторни *вакуум* након распада СССР-а и оценио да је ЦА, где је дошло до појаве нових независних држава, погодан простор за геостратешко *уобручавање* Русије који је при свему томе изузетно богат нафтом и гасом (Пророковић 2018).

Осим физичко-географских својстава и несумњивог богатства енергетских ресурса, геополитику ЦА обликује и прилично осетљива безбедносна ситуација чије се озбиљне последице могу врло лако рефлектовати и у глобалним оквирима. Један од два највећа безбедносна проблема је распрострањени тероризам и узрочно-последичне везе тероризма са осталим факторима који такође оптерећују целокупан безбедносни амбијент. Економски проблеми, миграције, трговина наркотицима и ризици нуклеарне безбедности највише погодују радикализацији и екстремизму. Ове појаве имају наглашенији интеррегионални карактер јер се тероризам у ЦА најчешће *прелива* из појединих земаља суседног региона Јужне Азије. Та интеррегионална димензија служи и као добар пример како, независно од ЦА, одређени регионални безбедносни проблем може имати и глобалне рефлексије.

Тероризам економски највише условљавају сиромаштво и незапосленост. Исламска држава (ИД) покушавала је да искористи ту околност у ЦА тако што је велики број незапослених привлачила обећањима о веома високим зарадама уколико се као борци прикључе тој организацији (Loroug 2015). Миграције, као наредни фактор у потенцијалној корелацији са тероризмом, спадају у економски домен јер су претежно у питању радници мигранти. У ЦА постоји велики број радника миграната који за своје дестинације традиционално бирају Русију али у последње време и Казахстан чија економија изражава растућу потребу за сезонским радницима. Дознаке играју важну улогу у укупним националним економијама и стога треба имати у виду податак *Светске банке (World Bank)* из 2013. године када је удео дознака у укупном БДП-у Таџикистана износио приближно 50% а Киргистана око 30%. Економске миграције могу бити извор радикализације јер се

радници налазе ван својих заједница и често раде у тешким условима чиме постају лака мета различитих религијских организација које им, зарад сопствених интереса и циљева, пружају помоћ и заштиту. Они који се на тај начин радикализују постају опасни због тога што касније, када се врате, шире радикалну идеологију у својим земљама. Као један од највећих извора за финансирање тероризма, трговина наркотицима у ЦА је озбиљан безбедносни проблем који у великој мери детерминише регионална географија. Јаснију представу о томе пружа податак да суседни Авганистан производи око 90% светске количине опијума док три четвртине хероина који се произведе у тој земљи неизоставно транзитира кроз већину земаља ЦА. Хероин се транспортује из Авганистана кроз ЦА тако што прво доспева у Таџикистан, затим иде у Узбекистан и Киргистан а одатле у Казахстан (Loroug 2015). У на почетку констатованом богатству ЦА природним ресурсима налазе се и значајни извори уранијума који стављају у фокус питање нуклеарне безбедности. СССР је својевремено, ради унапређивања сопствених нуклеарних капацитета, вршио ископавања великих количина уранијума на територији Казахстана, Киргистана, Таџикистана и Узбекистана. Ово питање поново постаје актуелно деведесетих година када је Казахстан вратио Русији 1410 нуклеарних бојевих глава наслеђених из времена СССР. У том периоду бележи се и тзв. *Пројекат сафир (Project Sapphire)* у којем је Казахстан, заједно са САД, у једном слабо обезбеђеном објекту уништио близу пола тоне високо обогаћеног уранијума. Дакле, ризици нуклеарне безбедности у региону огледају се у количини нуклеарног отпада који је недовољно и неадекватно заштићен, што са собом аутоматски повлачи опасност од терористичке злоупотребе оружја за масовно уништење. Некадашњи вођа *Ал-Каиде* Осама бин Ладен, алудирајући на развој нуклеарних оружаних капацитета, сугерисао је каснијем лидеру ове организације Мули Омару да се извори *неконвенционалне војне индустрије* налазе у ЦА (Loroug 2015). Сви ови проблеми у суштини илуструју претпостављени регионални карактер тероризма, док се онај шири и самим тим много сложенији – интеррегионални – уочава на примеру терористичких организација које се највише везују за овај део света.

У те организације спада *Исламски покрет Узбекистана* (*The Islamic Movement of Uzbekistan*) са којим је у директној вези *Исламска унија џихада* (*Islamic Jihad Union*). *Исламски покрет Узбекистана* (ИПУ) датира из 1998. године настојећи да, у комбинацији прокламованих политичких и религијских циљева, промени власт у Узбекистану завођењем шеријата. Припадници овог покрета провели су дуго времена у Пакистану где су имали прилику да стекну веома богато ратничко искуство и повежу се са Талибанима и *Ал-Каидом*. Та синергија ИПУ и *Ал-Каиде* резултирала је мобилизацијом великог броја бораца из целе ЦА, Кавказа и Русије и бројним терористичким нападима у региону за које су ИПУ и *Исламска унија џихада* преузимали пуну одговорност (Lorouf 2015). Придруживши се касније ИД, ове организације нису само узимале директно учешће у војним операцијама у Ираку и Сирији већ су у посебним камповима у Авганистану и Пакистану активно вршиле регрутацију и обуку бораца (Blic 2014). Поред ових, организација која је већ неколико година такође присутна и за коју се неретко качи епитет наследника ИД је тзв. *Исламска држава Корасан* (*Islamic State Khorasan*). Територијални губици у Ираку и Сирији приморали су ИД да крене у потрагу за новом територијом на којој ће покушати да поново створи калифат и одатле га глобално рашири. У објави из 2015. године ИД је одабрала провинцију Корасан (обухвата данашњу ЦА, Авганистан, Пакистан и делове Ирана) за простор према коме ће усмерити своју радикалну идеолошку експанзију. Како би развила оперативну мрежу у тој провинцији, ИД је уложила значајна финансијска средства од чега је само у ЦА уложено неколико стотина хиљада долара. Пропагандно ширење *Исламске државе Корасан* (ИДК) у ЦА, путем различитих изјава и видео снимака, било је поздрављено од стране појединих провинција ИД у Ираку и Сирији. ИДК је извела и бројне терористичке нападе, углавном у Авганистану и Пакистану, који су узроковали масовне цивилне жртве. Статистика каже да је само у 2017. години у Пакистану изведено 11 а у Авганистану 84 напада где је у преко 15 провинција, са Кабулом као главном метом, страдало 819 цивила (Center for Strategic and International Studies [CSIS] 2018).

Деликатан безбедносни проблем представља и постојеће надметање за регионалну доминацију или, како се то у последње време често фигуративно наглашава, *Нова велика игра* (*New Great Game*). За разлику од некадашње *Велике игре* у којој су била само два учесника, у геостратешком позиционирању у ЦА сада учествује њих неколико. Међу њима, три учесника се посебно издвајају по својим територијалним, демографским, економским и војним капацитетима, што је разлог да се ЦА додатно сагледа и из спољнополитичког угла НР Кине, Русије и Индије.

Слика 1: Централна Азија

Извор: Lopour 2015

Спољну политику НР Кине према ЦА примарно руководи спрега безбедносних и економских интереса ове земље. Постављање у односу према ЦА директно је повезано са територијалним интегритетом, унутрашњом стабилношћу и националним јединством као питањима која су одувек била у фокусу кинеских лидера и од којих је значајно зависио и ауторитет владајуће *Комунистичке партије НР Кине*

(*Communist Party of China*). Главно безбедносно питање извире југоисточно од границе са Казахстаном у кинеској провинцији Синђианг (*Xinjiang*), односно из сепаратистичких аспирација тамо заступљене ујгурске мањине. Ујгури, народ муслиманске вероисповести, живи у кинеској провинцији Синђианг коју територијално окружују Русија, Монголија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Авганистан, Пакистан и Индија. Овај народ је, током тридесетих и четрдесетих година прошлог века, два пута прогласио независност тзв. државе *Источни Туркестан* док су озбиљнији сукоби са кинеским властима (преко 200 људских жртава) забележени 2009. године. Стратешки значај Синђианга огледа се у томе што одваја централни део НР Кине од горе поменутих осам држава, затим провинција је изузетно богата нафтом а у њеним појединим деловима врши се тестирање нуклеарног оружја (Maršal 2019). Један од начина како званични Пекинг поступа у односу на безбедносни ризик Синђианга је одржавање добросуседских односа са земљама ЦА и другима из окружења како би се спречила могућност пружања спољне помоћи било каквом сепаратистичком покрету. Терористичке организације попут *Ал-Каиде* и сличних, са упориштем у неким земљама ЦА (нпр. у Таџикистану), покушавале су често да успоставе сарадњу са ујгурским сепаратистима (Maršal 2019).

ЦА у вези је са растућим потребама кинеске индустрије за енергентима али и са грандиозним кинеским пројектом *Новог пута свиле* (*New Silk Road*). Комбинацијом енергетских потенцијала и физичко-географских својстава, овај регион, за разлику од нпр. Блиског истока, Африке, Латинске Америке и Југоситочне Азије, представља директну копнену руту за допремање енергената у НР Кину пружајући тако и могућности за економски развој њених западних делова. Нафтовод од Казахстана до НР Кине пуштен је у рад 2006. године док је инфраструктура за допремање природног гаса из Туркменистана, преко Узбекистана и Казахстана, у НР Кину постала функционална три године касније (Guang 2013, 20-29). ЦА је од великог значаја и за базичну идеју *Новог пута свиле* која се, кроз пројекте *Појаса и пута* (*Belt and Road*) и *Једног појаса и једног пута* (*One Belt, One Road*), огледа у географском, економском и културолошком повезивању

Европе и Далеког истока. *Појас и пут* чини широка мрежа копнених саобраћајница а *Један појас и један пут* поморска саобраћајна мрежа - поморски пут свиле 21. века (Вигњевић 2019, 143-147).

Регионално геостратешко постављање Русије одређено је историјом и потребом за реафирмацијом изгубљеног доминантног утицаја у постсовјетском простору. Русију у том правцу покрећу безбедносне и економске детерминанте због чега се земље у том простору, а према свом геостратешком значају, често распоређују у три посебне категорије. Прву категорију чине Украјина, Казахстан и Белорусија, као земље од највећег геостратешког значаја не само у погледу регионалне већ и укупне спољне политике Русије. У другој категорији су Грузија, Азербејџан, Узбекистан и Туркменистан које су за званичну Москву важне али не толико као земље из прве категорије. Трећом категоријом обухваћене су Молдавија, Киргистан, Таџикистан и Јерменија чији значај, знатно мањи од земаља из прве две категорије, зависи од њихове заступљености у спољној политици САД, ЕУ и НР Кине (Lo 2015). Ове земље заједно део су важних економских и безбедносних мултилатералних формата који уз механизам билатералних односа додатно служе општем каналисању руског утицаја у постсовјетском простору.

Евроазијска економска заједница (Eurasian Economic Union), основана у главном граду Казахстана Астани, у октобру 2010. године, осим Русије и Казахстана, укључује и Белорусију, Киргистан и Таџикистан док статус посматрача уживају Украјина, Молдавија (од маја 2002. године) и Јерменија (од јануара 2003. године). Посебан економски формат, важан и за стратешку релацију Москва-Астана, је *Евроазијска развојна банка (Eurasian Development Bank)* коју су Русија и Казахстан основали 2006. године у циљу подстицања развоја евроазијске економије. Ова банка финансијер је многих пројеката (изградња нових хидроелектрана, модернизација постојећих аеродрома и развој нових модела руских војних авиона *сухој*) у Русији, Казахстану, Јерменији, Киргистану, Белорусији, и Таџикистану (Ковач, Поткоњак и Димитријевић 2014, 42-45). Ту је наравно и енергетски сектор и деловање руских гиганата попут *Газпрома (Gazprom)* и *Транснефта (Transneft)*, посредством

којих Русија покушава да наметне свој утицај у земљама ЦА посебно увиђајући њихов проблем непостојања ефикасне инфраструктуре за извоз енергената (Cooley 2014, 241-263). Ипак, извесне баријере тој тактици прилично успоставља већ поменута инфраструктура енергетске трговине између НР Кине и земаља ЦА.

Мултилатерални формат *Организације договора о колективној безбедности (Collective Security Treaty Organization)*, основан 2002. на темељу *Договора о колективној безбедности (Collective Security Treaty)*¹ из 1992. године, представља ни мало безначајну интеграциону безбедносну иницијативу у региону ЦА. Земље чланице ове организације, која прокламује суштинске циљеве заштите њиховог суверенитета и територијалног интегритета и супротстављања како регионалним тако глобалним безбедносним претњама, су: Русија, Казахстан, Јерменија, Белорусија, Таџикистан и Киргистан (Ковач, Поткоњак и Димитријевић 2014, 32-36). Исувише наивна оцена ове организације била би та да се иза њених прокламованих циљева не крије и стратешки покушај Москве да поновном оживљавању руског утицаја у постсовјетском простору придода и безбедносну ноту.

Индија тежи ЦА сагласно статусу *растуће силе* који данас ужива у међународним односима и регионалној конкуренцији са НР Кином која је, из перцепције Њу Делхија, у непосредном окружењу све више геостратешки *окружује*. На првом сусрету у главном граду Киргистана Бишкеку, у јуну 2012. године, посвећеном дијалогу између Индије и ЦА, тадашњи министар спољних послова Индије пласирао је тзв. *Политику повезивања са Централном Азијом (Connect Central Asia Policy)*. Тај регионални сегмент индијске спољне политике садржи неколико круцијалних елемената сарадње са земљама ЦА на политичком, економском и безбедносном нивоу (питање безбедносне ситуације у Авганистану је кључно и за Индију и за ЦА), као и на нивоу ИТ сектора, образовања и медицине. Економска сарадња ипак трпи озбиљна ограничења јер директно повезивање на тој основи отежава нестабилна безбедносна ситуација у Авганистану и Пакистану који Индију физички одвајају од земаља ЦА. Географија отежава

1 Познат и као *Споразум из Ташкента (Tashkent Treaty)*.

регионално повезивање јер не постоје ни директни поморски путеви, па се зато Њу Делхи више ослања на извоз *меке моћи* у Индији веома развијеним областима попут ИТ, образовања и медицине (Јћа 2020).

Упркос свему томе Индија је покретач појединих пројеката као што је далековод електричне енергије високог напона, изграђен 2008. године, који иде из Узбекистана у Авганистан. Ова земља такође изражава интересе и у енергетској политици бивајући главни покретач инфраструктурног пројекта гасовода од Туркменистана, преко Авганистана и Пакистана па до североистока Индије (*Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India-TAPI*) - укупног капацитета од 90 милијарди кубних метара природног гаса (Cooley 2014, 241-263). Неизвесност изградње гасовода представља добар показатељ безбедносних ограничења реализације планова регионалне економске сарадње, што опет никако не значи да ће Индија у некој перспективи одустати од тог енергетског пројекта. Изградња луке Чабахар на југоистоку Ирана показује колики значај Њу Делхи придаје ЦА јер овим пројектом планирана је копнена саобраћајна веза Индије са ЦА и Русијом а која заобилази безбедносно нестабилни Пакистан и Авганистан. Тачније говорећи, у плану је и изградња железнице од луке Чабахар до Семипалатинска који се налази у близини границе Казахстана и Русије (Пророковић 2018).

Међутим, број учесника у *Новој великој игри* проширује се са појединим земљама Блиског истока, али и онима изван Азије, чији спољнополитички интереси према ЦА једнако изазивају пажњу. Земље Блиског истока, попут Ирана и Турске, оријентишу се према ЦА доминантно на бази културолошких и религијских веза. У геостратегији САД треба разликовати утицај два периода – совјетског и постсовјетског – на варијабилност односа према земљама ЦА. За време СССР везе између САД и ЦА биле су најслабије, готово никакве, да би након његовог распада постајале интензивније сразмерно тада растућем интересовању Вашингтона за постсовјетски простор. Америчка дипломатија прво је деловала залажући се за демократизацију земаља ЦА, све до 11. септембра 2001. године када много значајнији спољнополитички вектор постаје борба против тероризма. САД су се, у светлу тог безбедносног питања, са

одређеним контингентом војно стационирале у Авганистану, ширећи потом стратешки утицај и ка земљама ЦА. Са друге стране, програм *Северноатлантске уговорне организације* (*North-Atlantic Treaty Organization - NATO*), нашироко познат као *Партнерство за мир* (*Partnership for Peace - PfP*), основан је 1994. године у циљу успостављања дијалога са бившим совјетским републикама. Овом програму приступили су Киргистан (1994), Туркменистан (1994), Казахстан (1995), Узбекистан (1995) и Таџикистан (2002). Казахстан је додатно ојачао партнерство слањем војног батаљона у Ирак у мировну мисију под мандатом Уједињених нација (2003-2008) (Cooley 2014, 241-263). Америчка геополитика у целости ослања се и на покретање иницијатива које су срачунате са регионалним економским потенцијалима и њиховој улози у обезбеђивању регионалног мира и стабилности. САД су 2011. године изнеле концепт *Новог пута свила* који, кроз механизме развоја тржишта енергетике, транспорта и контроле граница, за главни циљ поставља повезивање Јужне и Централне Азије (U.S. Department of State 2020).

ШАНГАЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА САРАДЊУ

Супротстављени геополитички интереси у ЦА, иза којих стоје економија, војска, и демографија актера *Нове велике игре*, стварају безбедносно *трусно подручје* где само шира сарадња може довести до неопходне равнотеже у експанзионизму тих интереса. *Шангајска организација за сарадњу (ШОС)* јавља се као најпогоднији мултилатерални формат или најсвеобухватнији модел равнотеже у сложеној геополитици ЦА.

Неусклађеност различитих геополитичких интереса потенцијално може довести до оштрих конфротација на шта се свакако надовезују неке већ присутне билатералне тензије. Константна потреба за што повољнијим геостратешким позиционирањем, као део укупног ривалитета на нивоу целе Азије, у прошлости је стварала оружане сукобе чије бреме је осетно и данас. Територијални спор између азијских ривала НР Кине и Индије, око области Аруначал Прадеш која за Пекинг представља Јужни Тибет, кулминирао је са избијањем *Кинеско-*

индијског рата 1962. године. Сукоб је окончан исте године поразом Индије када је НР Кина заузела већи део територије јужно од чувене *Мек Махонове линије*. НР Кина се вратила на *Мек Махову линију* годину дана касније и извршила репатријацију ратних заробљеника са Индијом (Dašić 2012). Спорна област представља отворено питање које оптерећује и савремене билатералне односе према ком две стране заузимају међусобно супротстављене ставове – НР Кина је на позицији да поседује легитимно право на ову област, док је Индија става да је спорна област окупирана од стране НР Кине. Геостратешки, суштина је у контроли Тибета која спречава Индију да заузме *високу осматрачницу* и устреми се ка централним деловима НР Кине. Тибет је важан и због река које тамо извиру (Меконг, Хоангхо, Јангце) и одатле даље протичу кроз НР Кину задовољавајући њене демографски условљене потребе за водом. Из тог разлога је могућност индијске контроле над Тибетом и тим рекама апсолутно недопустива за Пекинг (Mašal 2019). Сино-индијске односе данас прилично оптерећује и појачано регионално присуство НР Кине у Јужној Азији које Њу Делхи тумачи као *геостратешко окруживање* Индије. Подозривост Њу Делхија подгревају надолазећа поморска моћ и финансијске инвестиције НР Кине у изградњу нових лука у Бенгалском заливу и Арапском мору (Килибарда, Младеновић и Ајзенхамер 2014). Та околност сада баца светлост на Пакистан који се слободно може уврстити међу актере *Нове велике игре* и који је од важности за геостратешка кретања од Јужне према Централној Азији.

Њу Делхи посебно мотри на однос Пекинга и Исламабада и *економски коридор* (укупне дужине 3000 километара) који креће од луке Гвадар на југу Пакистана, преко провинције Балучистан (заузима највећи део пакистанске територије и изузетно је богата природним гасом) до кинеске провинције Синђианг. Овај коридор, сачињен од мреже ауто-путева, гасовода и железница, саставни је део договора НР Кине и Пакистана из 2015. године (вредности 46 милијарди долара) који за кинеску страну има двоструку предност. НР Кина тим пројектом обезбеђује себи излаз на Индијски океан и директну копнену трасу за допремање енергената са Блиског истока, избегавајући тиме Малајски мореуз и земље из те области

са којима има вишедеценијске територијалне спорове у Јужном кинеском мору. Уз то, договор подразумева и да НР Кина преузме 9 квадратних километара око луке Гвадар где ће изградити своју *специјалну економску зону* и међународни аеродром (Maršal 2019). Индија на другој страни, својим територијалним претензијама према Кашмиру, покушава да *пресече економски коридор* који иначе пролази кроз делове Кашмира под њеном контролом и испречава јој се у *кретању* ка ЦА (Maršal 2019).

Модерна историја односа Русије и НР Кине имала је такође једну епизоду оружаног сукоба. За СССР била је неприхватљива тврдња Пекинга да је некадашња царска Русија у 19. веку, идући све до Камчатке, одузела НР Кини велики део Сибира и Далеког истока. Ситуација је доживела врхунац избијањем сукоба на кинеско-совјетској граници 1969. године, на реци Усури у близини Даманских острва или острва Ченбао како то именују Кинези. Сукоб, у којем је НР Кина поражена, окончан је у септембру исте године када су совјетски и кинески премијер Алексеј Косигин и Џо Енлај потписали споразум у Пекингу. Након тога, настало неповерење на билатералној релацији Москва-Пекинг све више је, у јеку Хладног рата, трасирало спољну политику НР Кине према САД (Dašić 2012). Односе Русије и НР Кине данас могу оптеретити извесна питања у чијој позадини овога пута нису територијалне претензије већ одређене промене у демографској структури. Бројчана надмоћ становништва уз незаустављиву економију НР Кине прети кинеском демографском доминацијом у руским слабо насељеним просторима. Простор између Бајкалског острва и Владивостока захваћен је негативним трендом опадања популације док је густина насељености Манџурије за 62% већа у односу на густину насељености у Сибиру (Килибарда, Младеновић и Ајзенхамер 2014).

Превазилажење присутних билатералних тензија и усклађивање геополитичких интереса започиње проценом односа између предности регионалне сарадње и губитака од разорне директне конфротације. Већина актера *Нове велике игре* у ЦА стреми регионалној доминацији и остваривању економских интереса кроз перспективни енергетски сектор. Из тога настају изазови који инволвиране земље међусобно

супротстављају али и их исто тако обједињују у тачки у којој је могуће спознати њихове заједничке интересе. Оно што их окупља у најширем обиму, уз развијену свест о штети које би по њихове интересе произвело заоштравање сукоба, су економска сарадња и борба против регионално распрострањеног тероризма који се у ЦА увози и прелива из појединих земаља Јужне Азије (Авганистан и Пакистан). Перпективу на тим основама потребно је детаљније размотрити у контексту ШОС и њених механизма који на најсвеобухватнији начин омогућавају равнотежу у геополитици ЦА.

Територијалне и демографске домете ШОС открива чињеница да земље чланице обухватају територију од 30 милиона квадратних километара (60% територије Евроазије), са више од милијарду и 455 милиона становника (више од четвртине светске популације). НР Кина, Русија и Индија посебно се истичу међу осталим чланицама по територијалним, демографским, економским и војним (све три поседују нуклеарно оружје)² параметрима моћи. Мотиви за покретање иницијативе која ће временом еволуирати у ШОС имали су снажно безбедносно упориште срачунато са потребом решавања граничних спорова након нестанка СССР (између НР Кине и неких земаља ЦА), ревитализације и даљег јачања међусобног поверења (Русија и НР Кина) и борбом против тероризма који је временом узимао маха у различитим екстремистичким формама. Претеча ШОС је тзв. *Шангајска петорка (Shanghai Five)* основана 1996. године - НР Кина, Русија, Киргистан, Казахстан, Таџикистан – којој се пет година касније придружује и Узбекистан (Килибарда, Младеновић и Ајзенхамер 2014). На историјском самиту одржаном у Астани 2017. године, донета је одлука о пријему у чланство ШОС Индије и Пакистана. Оснивачком декларацијом 2001. године, првобитна *Шангајска петорка* постаје *Шангајска организација за сарадњу* чија се званична *Повеља (Charter of the Shanghai Cooperation Organization)* усваја 2002. на самиту у Санкт Петербургу (The Shanghai Cooperation Organization [SCO] 2020). Тиме је утврђена и унутрашња организациона

2 НР Кина и Русија су сталне чланице Савета безбедности Уједињених нација (СБ УН) са међународно признатим статусом нуклеарних сила. Стално чланство у СБ УН и статус нуклеарне силе једни су од спољнополитичких приоритета Индије. Пакистан, као још једна пуноправна земља чланица ШОС, такође поседује нуклеарно оружје.

структура ШОС која је, уз претходну обавезу поштовања одређених принципа, оперативно подређена остваривању јасно постављених циљева.

Одредбама из Члана 1 *Повеље ШОС* дефинисани су њени главни циљеви, односно идентификовани су заједнички интереси земаља чланица прецизирањем елемената њихове безбедносне и економске сарадње. То је „јачање међусобног поверења, пријатељства и добросуседских односа између држава чланица“, које следи одредба о потреби „развоја вишеструке сарадње у одржавању и јачању регионалног мира и стабилности, као и промовисања једног новог демократског, фер и рационалног политичког и економског међународног поретка“. Начела безбедносне сарадње утврђена су са циљевима „заједничке борбе против тероризма, сепаратизма и екстремизма (тзв. *три зла*, прим. аут.) у свим њиховим манифестацијама, борбе против илегалне трговине наркотика и оружјем али и других врста транснационалних криминалних активности, а такође и илегалних миграција“. У природној вези са питањем безбедности стоји и „подстицање ефикасне регионалне сарадње у областима као што су политика, трговина и економија, одбрана, спровођење закона, заштита животне средине, култура, наука и технологија, образовање, енергетика, саобраћај, кредитне финансије и друге области од заједничког интереса“. Одредба са можда израженијом предикцијом равнотеже у геополитици ЦА је она која позива на „омогућавање свеобухватног и уравнотеженог економског раста, друштвеног и културног развоја у региону путем равноправног партнерства у заједничким акцијама чији је циљ стални пораст животног стандарда и побољшање животних услова народа држава чланица“. У погледу шире међународне перспективе, последњих неколико одредби предвиђа „координацију приступа интеграцији у глобалну економију, промовисање људских права и основних слобода сагласно међународним обавезама држава чланица и њиховим националним законодавством, одржавање и развијање односа са другим државама и међународним организацијама, сарадњу у спречавању и мирном решавању међународних сукоба и заједничко трагање за решењима проблема који ће се појавити у 21. веку“ (SCO Charter 2002).

Повељом прокламоване циљеве ШОС упоредо прати Члан 2 о обавезном поштовању суверенитета, територијалног интегритета и неповредивости граница, устручавању од употребе силе, мешања у унутрашња питања земаља чланица као и од једностране војне супериорности. Одредбе Члана 2 позивају и на придржавање принципа „једнакости свих држава чланица, тражења заједничких ставова на основу међусобног разумевања и поштовања мишљења сваке од њих, постепене примене заједничких активности у областима од обостраног интереса и мирно решавање спорова између држава чланица“ (SCO Charter 2002).

Табела 1: Шангајска организација за сарадњу (ШОС)

СТАТУС	ДРЖАВЕ
Пуно чланство	НР Кина, Русија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Узбекистан, Индија и Пакистан
Посматрачи	Авганистан, Белорусија, Молдавија и Иран
Партнери у дијалогу	Азербејџан, Јерменија, Камбоџа, Непал, Турска и Шри Ланка

Извор: SCO 2020

Механизми равнотеже

Унутрашња организациона структура пружа адекватне механизме уз помоћ којих би ШОС могла да уравнотежи различите геополитичке интересе у ЦА. Природом оперативних инстанци³ изгледно је успоставити и одржавати равнотежу кроз безбедносну и економску сарадњу између земаља чланица. Акценат је отуда на *Регионалној антитерористичкој структури (Regional Anti-Terrorist Structure)*, *Пословном савету (SCO Business Council)* и *Међубанкарском конзорцијуму ШОС-а (SCO Interbank Consortium)*.

3 Према *Повељи*, главни органи ШОС су: Савет шефова држава, Савет премијера држава, Савет министара спољних послова, Савет надлежних министарстава или агенција, Савет националних координатора, Регионална антитерористичка структура и Секретаријат (Shanghai Organization Cooperation, 2002).

Регионална антитерористичка структура (РАТС) основана је у јуну 2001. године усвајањем *Шангајске конвенције о борби против тероризма, сепаратизма и екстремизма (Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism)*. Од тада ова оперативна инстанца, са седиштем у главном граду Узбекистана Ташкенту, делује у статусу сталног радног органа. Према *Повељи*, циљеви, принципи, организација и финансирање РАТС “биће регулисани посебним међународним уговором који су закључиле државе чланице и другим потребним инструментима које су оне усвојиле” (SCO Charter 2002). Ингеренције РАТС своде се на борбу против тероризма, организованог криминала и трговине дрогом и оружјем који са тероризмом стоје у логичној спрези. Стога РАТС израђује и редовно ажурира базу података о регионалним терористима, екстремистима и сепаратистима која је у сваком тренутку на располагању чланицама ШОС. Ефикасност обавештајне и оперативне сарадње на нивоу датог система постигнута је спречавањем великог броја терористичких напада на територији ШОС, као и хапшењем и ликвидацијом такође великог броја вођа терористичких организација. Сузбијање илегалне трговине дрогом и оружјем саставни је део борбе против *три зла* којим се у исто време значајно проширује општа безбедносна делатност ШОС. У безбедносно-оперативном фокусу је Авганистан и улога те земље у светској производњи наркотика посебно запажена након америчке војне интервенције. Све то разлог је оцене да је „некадашњи *Пут свиле* сада замењен *Путевима дроге*, а наркотици преко централноазијских држава и Русије завршавају на тржишту богатих европских демократија“ (Килибарда, Младеновић и Ајзенхамер 2014). Зато је ШОС значајно појачала активности и од 2001. године редовно усваја петогодишње стратегије за борбу против наркотика (Килибарда, Младеновић и Ајзенхамер 2014).

Пословни савет ШОС, чији Стални секретаријат има седиште у Москви, основан је јуна 2006. године у Шангају и представља невладину инстанцу која окупља најистакнутије представнике пословних заједница из земаља чланица. Основна идеја о успостављању шире економске сарадње у областима транспорта, енергетике, банкарства и телекомуникација,

спроводи се базично директним повезивањем различитих пословних и финансијских заједница уз промоцију развојних мултилатералних пројеката. Ингеренције *Пословног савета* једнако исцрпљује и приоритет међудржавне сарадње на пољу образовања, ИТ сектора, здравствене заштите и пољопривреде. *Савет премијера држава ШОС (Council of Heads of Government)* формирао је *Међубанкарски конзорцијум* у октобру 2005. године који има за циљ финансирање пројеката спонзорисаних од стране земаља чланица (области инфраструктуре, индустрије високих технологија и извоза). *Конзорцијум* даје кредитне позајмице и финансијска средства стимулишући на тај начин трговинску размену унутар ШОС али и сарадњу у другим областима које су од заједничког интереса. У чланове *Конзорцијума* спадају: *Државна развојна банка Кине (State Development Bank of China)*, *Развојна банка Казахстана (Development Bank of Kazakhstan)*, *Банка за развој и спољне економске послове Руске Федерације (Bank for Development and Foreign Economic Affairs of the Russian Federation)*, *Компанија за измирење и штедњу Републике Киргистан (Settlement & Savings Company of the Kyrgyz Republic)*, *Државна штедионица Републике Таџикистан (State Savings Bank of the Republic of Tajikistan)*, *Национална банка за спољно-економску активност Републике Узбекистан (National Bank for Foreign Economic Activity of the Republic of Uzbekistan)*(SCO 2020).

ЗАКЉУЧАК

Праћење кључних вектора трке за стратешку доминацију на азијском континенту предуслов је разумевања потребе за равнотежом у геополитици ЦА. Равнотежу је могуће постићи у перспективи ШОС и механизма подређених јачању регионалне безбедносне и економске сарадње између њених чланица.

Азија је регион у ком динамика владајућег међудржавног надметања највећим делом покреће глобалне мултицентричне процесе. Узрочно-последичне везе регионалног и глобалног, данас готово универзалне, откривају степен повезаности света који ствара и веома сложене безбедносне изазове. Надметање за регионалну доминацију у Азији најбоље потврђује дату тезу јер укључује државе иза чијег несумњиво важног регионалног

и глобалног утицаја стоје веома снажни територијални, демографски, економски и војни капацитети. На том темељу ничу спољнополитички интереси и одогуарајући начини за што погодније геостратешко позиционирање на азијском континенту. Закључак је да је тежиште на *геостратешком прстену* који, идући у смеру казаљке на сату, чине Русија, НР Кина, Индија, Пакистан, Иран и Турска.⁴ Регионална спољна политика ових земаља од којих су Русија, НР Кина и Индија најзапаженије, креће се према одређеној тачки у унутрашњости *геостратешког прстена*. Истоветан правац следи и спољни фактор САД које у томе покрећу вектори тренутне глобалне конкуренције. Та тачка је ЦА где се сусрећу спољнополитички интереси вођени мотивом остваривања доминантног економског и безбедносног утицаја. Коначна оцена је да у таквој констелацији потенцијално може доћи до супротстављености и судара интереса – сложен безбедносни изазов узрочно-последичне везе регионалног и глобалног - али и до њиховог међусобног усклађивања – равнотеже.

Усклађивање или равнотежа пре свега тиче се односа међу земљама региона и могуће ју је постићи на безбедносној и економској основи такође. Безбедност и економија у геополитици ЦА производе међудржавне тензије али ипак дају и довољно простора за сарадњу која је од круцијалне важности за равнотежу и смиривање билатералних тензија. Усклађивање интереса започиње рационалном проценом између предности сарадње и губитака од заоштравања и ескалације тензија, што у коначном резултује свешћу о заједничким интересима који конкретније детерминишу равнотежу у геополитици ЦА.

Први заједнички интерес је борба против тероризма који се у ширем смислу овде тумачи као још један безбедносни изазов узрочно-последичне спреге регионалног и глобалног. Повезан са осталим присутним проблемима – сиромаштво, незапосленост, миграције, илегална трговина дрогом и оружјем – тероризам у ЦА *прелива* се из суседне Јужне Азије дестабилизујући укупну безбедносну ситуацију. У ЦА постоји и озбиљна опасност да богати извори уранијума изазову интерес тероризма за злоупотребу оружја за масовно уништење. Други заједнички интерес је економска сарадња која, примарно у области

4 Прим. аут.

инфраструктуре и енергетике, може нарочито да избалансира геополитичке интересе регионалних сила. Ту је наравно и утицај спољног фактора на јачање билатералне сарадње, нпр. НР Кине и Русије, односно присуства САД које у ЦА, поред Јужног кинеског мора, Далеког Истока и балтичких земаља, виде добар маневарски простор за обуздавање и спречавање ширења кинеског и руског регионалног и глобалног утицаја. Пекинг и Москву данас учвршћују у сарадњи и ограничења реализације руских енергетских пројеката у Европи (*Северни ток 2* и *Турски ток*) а услед важећих санкција уведених због *Украјинске кризе*. Незаустављива кинеска индустрија изражава потребу и за руским енергетским ресурсима којима требају нова тржишта у постојећем санкционом режиму.

ШОС је зато формат који, на основу свог обима и циљева, пружа одговорајући модел геополитичке равнотеже. Када се говори о обиму мисли се на укупну величину територије и број становника земаља чланица ШОС (као што је већ истакнуто – 60% територије Евроазије и више од четвртине светске популације). Затим, већина земаља *геостратешког прстена*, чије је интересе потребно ускладити и избалансирати, имају пуноправно чланство (НР Кина и Русија – оснивачи, Индија и Пакистан) док остале земље у другачијем статусу одржавају односе са ШОС (Иран – статус посматрача; Турска – статус партнера у дијалогу). У светлу идеја, циљева и принципа организације, суштина је у безбедносној и економској сарадњи укључујући при томе на најсвеобухватнији начин све важеће геополитичке векторе у региону.

Посматрано са становишта спољне политике Републике Србије, ово питање је важно и на одређени начин може стратешки артикулисати њену дипломатију. Република Србија има традиционално пријатељске односе и стратешка партнерства са кључним земљама ШОС чија важност се огледа и у чињеници да пуноправне чланице ове организације (осим Пакистана) не признају једнострано проглашену независност тзв. Косова.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вигњевић Марко. 2020. „Велике стратегије НР Кине и регионални безбедносни изазови“. У *Појас и пут - савремена инкарнација древног пута свиле*, ур. проф др. Андреја Савић, 137-155. Београд: Институт за стратешке студије Факултета за дипломатију и безбедност
- Ковач Митар, Поткоњак Бранкица и Димитријевић Ненад. 2014. “Евроазијске интеграције и њихове рефлексije на Републику Србију“. У *Војно дело*, 30-58. Београд: Министарство одбране Републике
- Килибарда, Зоран, Младеновић, Мирослав, Ајзенхамер, Владимир. 2014. *Геополитичке перспективе савременог света*. Београд: Факултет безбедности, Универзитет у Београду
- Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд: ЈП Службени гласник
- Авивијски, Вјачеслав. 2009. *Kontinentalne geopolitike: svet и XXI veku*. Beograd: Clio
- *Blic*. 2014. „Teroristi iz Uzbekistana se pridružili džihadistima.“ 07. oktobar 2014. <https://www.blic.rs/vesti/svet/teroristi-iz-uzbekistana-se-pridruzili-dzihadistima/bkk7j3x>.
- Central Asian Countries Initiative for Land Management. 2010. *Central Asia Atlas of Natural Resources*. Manila: Asian Development Bank
- Center for Strategic and International Studies. 2018. *Islamic State Khorasan (IS-K)*. Washington: Center for Strategic and International Studies
- Cooley, Alexander. 2014. “Central Asia’s Inside-out Foreign Economic Relations”. In *The Oxford Handbook of International Relations of Asia*, eds. Saadia M. Pekkanen, John Ravenhill and Rosemary Foot, 241-263. New York: Oxford University Press
- Дашић, Ђ. David, 2012. *Istorija diplomatije: evolucija diplomatskog metoda*. Beograd: Altera

- Guang, Pan. 2013. “The Spirit of the Silk Road: The SCO and China’s Relations with Central Asia”. In *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics – New directions, Perspectives, and Challenges*, eds Michael Fredholm, 20-29, Stockholm: Stockholm International Program for Central Asia Studies
- Jha, Martand. 2016. “India’s Connect Central Asia Policy”, *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2016/12/indias-connect-central-asia-policy-2/>
- Lopour, Jacqueline. 2015. *Geopolitics at the World’s Pivot: Exploring Central Asia’s Security Challenges*. Ontario: Centre for International Governance Innovation
- Lo, Bobo. 2015. *Russia and the New World Disorder*, Baltimore: Brookings Institution Press
- Maršal, Tim. 2019. *Zatočenici geografije: deset mapa koje vam govore sve što treba da znate o globalnoj politici*. Beograd: Laguna
- The Shanghai Cooperation Organization [SCO], “Frequently Asked Questions”, *The Shanghai Cooperation Organization* <http://eng.sectsco.org/docs/about/faq.html#2>
- The Shanghai Organization Cooperation [SCO]. 2002. *Charter of the Shanghai Organization Cooperation*, St. Petersburg: Shanghai Organization Cooperation
- U.S. Department of State, “U.S. Support for the New Silk Road”, *U.S. Department of State* <https://2009-2017.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad/index.html>

Marko Vignjevic*

Faculty of Political Science, Belgrade

SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION - BALANCE IN THE GEOPOLITICS OF CENTRAL ASIA

Resume

Asia is a region of intensified interstate competition for influence and strategic dominance. The aim of this paper is to examine the balance in the geopolitics of Central Asia (CA) through the regional multilateral format of the Shanghai Cooperation Organization (SCO). The examination begins with a description of CA geopolitics itself, taking into account all relevant factors - historical context, physical-geographical advantages, richness of energy resources and the general security situation. A special part of that is the question of the importance of CA in the foreign policy of regional and global powers (PRC, Russia, India and the USA) and their competition in this area known as the New Great Game. After that, the second part follows, in which some already present bilateral tensions are discussed, which can make the New Great Game more security sensitive, as well as the general context of the SCO. In this general context, the goals, principles and individual working bodies of the organization are presented as appropriate SCO mechanisms for establishing a balance in CA geopolitics. In the end, two important conclusions are drawn. The first is that the Asian interstate competition is most extensive in CA because this area is the focal point in the geostrategic ring made up of Russia, the People's Republic of China, India, Pakistan, Iran and Turkey (not neglecting the US external factor). The second conclusion is that the SCO, with institutional mechanisms for strengthening security and economic cooperation between member

* vignjevicmarko90@gmail.com

states, represents the most suitable and comprehensive model of balance in the complex geopolitics of CA.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization, PRC, Russia, India, Central Asia, geopolitics, foreign policy, security*

* Овај рад је примљен 14. августа 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. августа 2020. године.